

Jan Wiśniewski

W 450. rocznicę zakończenia Soboru Trydenckiego (1545–1563)

Studia Redemptorystowskie nr 13, 309-316

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. Jan Wiśniewski
UWM – Olsztyn

W 450. ROCZNICĘ ZAKOŃCZENIA SOBORU TRYDENCKIEGO (1545–1563)

Słowa kluczowe: Sobór w Trydencie, reforma katolicka, etapy obrad, dekrety dogmatyczne, dekrety dyscyplinarne
Keywords: Trento Cathedral, Catholic reform, stages of the proceedings, dogmatic decrees, disciplinary decrees
Schlüsserwörter: Trento Cathedral, Katholische Reform, Phasen des Verfahrens, Dogmatische Dekrete, disziplinen Erlasse

Wstęp

W świadomości współczesnego człowieka funkcjonują dwa pojęcia: „reformacja” i „kontrreformacja”¹. Reforma katolicka wyrosła w łonie samego Kościoła, a myśl wprowadzenia jej w życie torowała sobie drogę od XV wieku. Natomiast kontrreformacja była reakcją katolicką na protestantyzm, aby zlikwidować rany zadane przez Lutera oraz odzyskać te sfery życia, które przejął luteranizm. Dopiero w zwołanym w 1545 roku Soborze Trydenckim zeszyły się te dwa nurty w jeden rwący potok.

Gdy było już wiadomo, że humanistyczne idee pokoju i zgody nie zahamują rozłamu w Kościele, uświadomiono sobie, że tylko wewnętrzna siła Kościoła może uratować świat przed zalewem „nowej religii”. Ten wewnętrzny ruch odnowy, nie od razu zauważony, zapoczątkowali świeccy i duchowni żyjący zgodnie z regułami bractw kapłańskich²: 1) rzymskie Oratorium Miłości Bożej powstałe w 1517 roku, którego członkowie poświęcali się modlitwie i aktom miłosierdzia wobec chorych i pielgrzymów; 2) ks. Kajetan z Thienny oraz Gianpietro Carafa, biskup Chieti, którzy założyli w 1524 roku stowarzysze-

¹ N. Davies, *Europa. Rozprawa historyka z historią*, tłum. E. Tabakowska, Kraków 1998, s. 524–542; A. Petegree, *Reformacja i kontrreformacja*, w: *Historia chrześcijaństwa*, red. A. Hastings, tłum. M. Mścichowski i E. Ziemska, Kraków 1999, s. 275–321.

² N. Davies, *Europa*, dz. cyt., s. 524.

nie księży świeckich praktykujących surowe ubóstwo i przykładne duszpa-sterstwo – zakon teatynów; 3) franciszkanin Matteo da Bascio oraz Ludwik z Fossombrone, którzy założyli w 1528 roku wspólnotę poświęcającą się pracy fizycznej i opiece nad chorymi – zakon kapucynów. Za nimi poszli inni, również papieństwo, ponieważ reforma kleru była jednym z głównych czynników i postulatów tej odnowy.

Reforma ta przebiegała różnie w wielu krajach, ale nabrała rozmachu, gdy przystąpili do niej hierarchowie Kościoła³. Czynnikiem hamującym jej rozwój były rody papieskie, polityka papieży oraz kuria rzymska, które obawiały się zmian i nie widziały niebezpieczeństwa w protestantyzmie.

Na czoło obrońców katolicyzmu wysunął się w Hiszpanii kard. (Gonzales) Franciszek Ximenes (zm. 1517)⁴, prymas, który wdrożył głębokie reformy w Kościele. Cesarz Karol V próbował zmusić papieństwo do przeprowadzenia w Niemczech takich zmian, które zadowolilyby jego poddanych, ale poniósł klęskę. Pragnął on zwołania soboru, ale papież zwlekał. Przyczyn tego stanu rzeczy należy upatrywać w postawie kardynałów, którzy byli skłonni zgodzić się na żądania protestantów. Sytuacja zmieniła się po 1542 roku, kiedy było już wiadomo, że rozmowy z protestantami nie dały rezultatów. Wtedy na czele inkwizycji w Rzymie stanął kard. Gianpietro Carafa (papież Paweł IV), który powiedział⁵: „Nikt nie powinien sam się poniżyć przez okazywanie tolerancji heretykom jakiegokolwiek maści, a zwłaszcza kalwinistom”, a także: „Gdyby mój własny ojciec był heretykiem, zgromadziłbym drewno na stos dla niego”.

1. Problem z otwarciem

W 1518 roku Marcin Luter, po przesłuchaniu na sejmie w Augsburgu, apelował o sobór, ponawiając to wezwanie w 1520 roku⁶. Papież⁷ Klemens VII (opierał się przed zwołaniem soboru, choć domagano się go przez cały pontyfikat), Paweł III (z dużą dozą ostrożności, ale zwołał sobór) i Paweł IV (chciał sam dokonać reform) obawiali się soboru⁸ ze względu na możliwość odno-

³ H. Tüchle, C.A. Bouman, *Historia Kościoła 1500–1715*, t. 3, tłum. J. Piesiewicz, Warszawa 1986, s. 113–114; „Odnowa w Kurii Rzymskiej”.

⁴ Tamże, s. 6–8.

⁵ Cyt. za: P. Johnson, *Historia chrześcijaństwa*, Gdańsk 1993, s. 385.

⁶ A. Pettegree, *Reformacja i kontrreformacja*, dz. cyt., s. 282–283; R. Decot, *Mała historia reformacji w Niemczech*, tłum. J. Zychowicz, Kraków 2007, s. 117.

⁷ K. Dopierała, *Księga papieży*, Poznań 1996, s. 304–310 oraz 313–316; R. Fischer-Vollpert, *Leksykon papieży*, tłum. B. Białecki, Kraków 1996, s. 131–136; J.L. Illanes, J.I. Saranyana, *Historia teologii*, tłum. P. Rak, Kraków 1997, s. 192.

⁸ K. Schatz, *Sobory powszechne. Punkty zwrotne w historii Kościoła*, tłum. J. Zakrzewski, Kraków 2001, s. 161. Około 1530 roku dominikanin Franciszek de Vitoria z Salamanki napisał: „Od

wienia idei koncyliaryzmu, a kurialiści ze względu na utratę przywilejów. Tym bardziej nieufnie odnosiło się papieństwo do zwołania soboru na terenie Niemiec. Zwołania go domagał się cesarz Karol V⁹, który pragnął uregulować sprawy religijne w Niemczech. Natomiast Franciszek I, król Francji, obawiał się, że zwołanie soboru przyczyni się do osłabienia wewnątrzniemieckiej opozycji przeciwko cesarzowi, dlatego również go nie chciał. Cesarz jednakże wymógł na papieżu zgodę na sobór w przypadku, gdyby sejm w Augsburgu nie doprowadził do pojednania religijnego w Niemczech.

Papież Paweł III rozumiał, że Kościół musi zająć stanowisko wobec tego powszechnego oczekiwania na sobór¹⁰, dlatego w 1534 roku wysłał posłów na dwory z informacją o planowanym zwołaniu go w Mantui lub Weronie. Luter wraz ze Związkiem szmalkaldzkim¹¹ sprzeciwił się soborowi poza Niemcami, a Francja na terenie wpływów cesarza. Paweł III zapowiedział jednak sobór w Mantui na 1536 rok, czego nie przyjął Luter i Francja. Wobec tego papież zwołał go do Wiceny w Republice Weneckiej na 1 maja 1537 roku, ale na otwarcie przybyło tylko trzech legatów i pięciu biskupów, dlatego odłożono jego rozpoczęcie na bliżej nieokreślony czas¹².

W kurii rzymskiej jednak następowały przeobrażenia *in capite*, ponieważ *Concilium de emendanda ecclesiae* stała się już w 1537 roku programem soborowym. Na miejsce soboru po 1539 roku wybrano Trydent, jednak nie mógł się on zebrać ze względu na nową wojnę niemiecko-francuską. Od chwili jego ogłoszenia w 1541 roku w ciągu kilku miesięcy zjechało do Trydentu dziesięciu biskupów. Dopiero po pokoju w Crépy we wrześniu 1544 roku cesarz zmusił Franciszka I do wysłania przedstawicieli na sobór i wtedy zwołanie go stało się możliwe. Wobec tego Paweł III bullą *Laetare Ierusalem* z 19 listopada 1544 roku zwołał sobór do Trydentu¹³. Zaczął się on zbierać w marcu 1545 roku, ale w kwietniu przybyło zaledwie sześciu biskupów. Kuria rzymska z opóźnieniem mianowała legatów, którymi zostali Giovanni del Monte, Marcello Cervini i Reginald Pole. Sobór otwarto w trzecią niedzielę adwentu, tj. 13 grudnia 1545 roku, w obecności czterech kardynałów, czterech arcybiskupów i dwudziestu jeden biskupów. Z Niemiec nie przyjechał żaden biskup. „Jak się zdaje, całkowicie zabrakło świadomości, że niezbędny jest pośpiech,

kiedy papież zaczęli bać się soborów, Kościół jest ich pozbawiony i takim pozostanie na nieszczęście i zgubę religii”

⁹ Tamże, s. 161–168: „Wołanie o sobór i reformę”; H. Tüchle, C.A. Bouman, *Historia Kościoła 1500–1715*, dz. cyt., s. 114–117: „Walka o sobór”.

¹⁰ K. Schatz, *Sobory powszechne*, dz. cyt., s. 168–173: „Długa droga ku soborowi”.

¹¹ Tamże, s. 170–173.

¹² R. Decot, *Mała historia reformacji w Niemczech*, dz. cyt., s. 118.

¹³ Tamże.

poczucia historycznego znaczenia chwili i ducha reform¹⁴. W tej sytuacji trudno było prorokować, że Sobór wywrze na wiele stuleci ogromny wpływ na życie Kościoła. Biskup Trydentu Cristoforo Marduzzo „był przystojny, dobrze urodzony i miał dobre koneksje, zawsze nosił aksamitny strój świeckiego księcia, jedynie jego szkarłatny biret zdradzał stan duchowny. Otrzymał dwa probostwa i jedną kanonię, kiedy miał lat kilkanaście, później trzy kolejne kanonie i dziekanat, w wieku lat dwudziestu sześciu (26) został biskupem, w wieku trzydziestu (30) – kardynałem. Na pierwszym przyjęciu, które wydał dla uczestników soboru, podano siedemdziesiąt cztery różne dania i słynne wino Valtellina – stuletnie, a gościom przygrywała prywatna orkiestra biskupa. Wśród obecnych było wiele kobiet. Marduzzo tańczył z nimi i namawiał do tańczenia innych duchownych. Ponieważ zjawilo się tak mało biskupów, damy dostały się do prezbiterium katedry i uczestniczyły w ceremonii inauguracji soboru¹⁵.

2. Przebieg

Mimo istniejącego programu sobór nie był przygotowany, dlatego Seripando, generał augustianów, mówił w kontekście pierwszej sesji o „niezdecydowaniu, ignorancji i niewiarygodnej głupocie¹⁶. Papież domagał się określenia dogmatycznego nauki zakwestionowanej przez nowatorów¹⁷, a cesarz reform Kościoła. Paweł III nie zgadzał się na równoległe rozpatrywanie tych postulatów, ale potem ustąpił, dlatego obradowano nad *decreta de fide* oraz *decreta de reformatione*, a głosowanie odbywało się osobowo, a nie nacjami: kardynałowie, biskupi, generałowie zakonów i opaci.

Sobór obradował w trzech etapach¹⁸: 1) za Pawła III w latach 1545–1547 (przerwany z powodu zarazy i przeniesiony do Bolonii); 2) za Juliusza III¹⁹ w latach 1551–1552 (zawieszony z powodu zdrady księcia Maurycego Saskiego, który przeszedł na protestantyzm i zagroził Trydentowi) oraz 3) za Piusa IV²⁰ w latach 1562–1563 (przewodniczyli mu m.in. kard. Giovanni Morone i kard. Stanisław Hozjusz²¹). Warto przytoczyć relację, w której opisano at-

¹⁴ P. Johnson, *Historia chrześcijaństwa*, dz. cyt., s. 385.

¹⁵ Tamże, s. 386.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Por. F. Bécheau, *Historia soborów*, tłum. P. Rak, Kraków 1998, s. 190–197: jak przykłady.

¹⁸ K. Schatz, *Sobory powszechne*, dz. cyt., s. 173–207; H. Tüchle, C.A. Bouman, *Historia Kościoła 1500–1715*, dz. cyt., s. 117–121; N. Davies, *Europa*, dz. cyt., s. 539; R. Decot, *Mała historia reformacji w Niemczech*, dz. cyt., s. 118–119.

¹⁹ K. Dopierała, *Księga papieży*, dz. cyt., s. 311.

²⁰ H. Tüchle, C.A. Bouman, *Historia Kościoła 1500–1715*, dz. cyt., s. 122–124: „Papież Paweł IV”.

²¹ A. Liedtke, *Hozjusz Stanisław (1504–1579) biskup warmiński, kardynał, sługa Boży*, w: *Hagiografia polska. Słownik bio-bibliograficzny*, red. R. Gustaw, t. 1, Poznań 1971, s. 380–382 wraz

mosferę panującą w chwili zamknięcia pierwszej fazy soboru: „Wybuch epidemii tyfusu doprowadził w roku 1547 do prowadzonej w gniewnej i panicznej atmosferze dyskusji nad przeniesieniem soboru do Bolonii. Kiedy rzecz została ostatecznie postanowiona, na niektórych dostojników Kościoła czekały już łodzie i konie, mające umożliwić im ucieczkę. Z trudnością dotrwali oni do ostatnich taktów *Te Deum*, a jeden z biskupów nie przebrał się nawet i opuścił miasto w szatach pontyfikalnych, galopując w nich na koniu, żegnany drwinami mieszkańców. Podczas dalszych sesji soboru, który zakończył się dopiero w latach sześćdziesiątych, sytuacja poprawiła się, zarówno jeśli chodzi o frekwencję, jak i godne zachowanie”²².

Protestanci pojawili się dopiero w drugiej fazie obrad²³, ale zażądali ponownego przedyskutowania podjętych uchwał, wznowienia soborów w Konstancji i Bazylei oraz uwolnienia biskupów od posłuszeństwa papieżowi, przedstawiając soborowi Konfesję Wirtemberską. Również wtedy na sobór przybyli biskupi z Polski i Francji.

Na uroczystym posiedzeniu 3–4 grudnia 1563 roku zakończono sobór, którego uchwały podpisało 255 ojców soborowych²⁴. Natomiast 26 stycznia 1564 roku papież Pius IV bullą *Benedictus Deus* zatwierdził je²⁵ i powołał Congregatio S. Concilii złożoną z ośmiu kardynałów, która zajęła się ich interpretacją i realizacją w Kościele²⁶.

2.1. Udział Polski w Tridentinum²⁷

Prymas Jan Łaski i Piotr Gamrat zmarli przed rozpoczęciem obrad. Kler i dwór królewski powitały z radością wiadomość o otwarciu Tridentinum. Po napomnieniach Andrzeja Frycza Modrzewskiego na sobór wysłano: bpa Jakuba Uchańskiego z Krakowa, bpa Jan Drohojewskiego z Włocławka i wojewodę sieradzkiego Stanisława Łaskiego oraz sekretarza Andrzeja Frycza Modrzewskiego. Zanim jednak delegacja wyruszyła, sobór zawieszono. W jego drugiej

z bibliografią; P. Nitecki, *Kardynałowie Kościoła w Polsce*, Częstochowa 1999, s. 37–39; inkwizytor i legat Piusa IV w latach 1559–1565; T. Oracki, *Słownik biograficzny Warmii, Prus Książęcych i Ziemi Malborskiej od połowy XV do końca XVIII wieku*, t. 1, Olsztyn 1984, s. 108–110.

²² P. Johnson, *Historia chrześcijaństwa*, dz. cyt., s. 386.

²³ H. Tüchle, C.A. Bouman, *Historia Kościoła 1500–1715*, dz. cyt., s. 121–122: „Protestanci w Trydencie”.

²⁴ Tamże, s. 124–127: „Powtórne otwarcie, kryzys i zakończenie soboru”.

²⁵ R. Decot, *Mała historia reformacji w Niemczech*, dz. cyt., s. 131; K. Dopierała, *Księga papieży*, dz. cyt., s. 318.

²⁶ K. Dopierała, *Księga papieży*, dz. cyt., s. 318.

²⁷ B. Kumor, *Początki katolickiej reformy Kościoła w Polsce*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, t. 1, cz. 2 (1506–1764), red. B. Kumor, Z. Obertyński, Warszawa 1974, s. 72–75: „Udział Polski w soborze trydenckim”.

fazie Polacy nie uczestniczyli²⁸, ponieważ na ten czas przypadał przełomowy okres polskiej reformacji. W 1562 roku, czyli w trzecim etapie obrad, po nawiązaniu papieża i ojców soboru do Trydentu udali się biskupi polscy: Walenty Herbut, biskup przemyski, Adam Konarski z Poznania oraz bp Marcin Kromer wraz z zastępcami prymasa Jakuba Uchańskiego: ks. Stanisławem Sodzińskim i ks. Walentym Kuczborskim. Ich udział w soborze był bierny. Kard. Stanisław Hozjusz, będąc legatem papieskim, nie reprezentował Polski, ale odegrał w Trydencie zasadniczą rolę. W trzeciej fazie nie wzięli udziału biskupi niemieccy ani protestanci²⁹.

3. Uchwały

Celem Soboru, trwającego z przerwami 18 lat, było: wyjaśnienie i sprecyzowanie nauki katolickiej podważanej przez protestantów; przeprowadzenie reformy *in capite et in membris*; przywrócenie jedności chrześcijaństwa. Nauka katolicka została wyraźnie oddzielona od nauki protestanckiej, ale potępiając tę drugą, nie potępiono reformatorów. Wówczas w zakresie nauki Kościoła³⁰: 1) przyjęto naukę o usprawiedliwieniu i wartości wiary, 2) obok Pisma Świętego (kanon) przyjęto Tradycję jako współźródło wiary, 3) sprecyzowano naukę o grzechu pierworodnym, siedmiu sakramentach, a sakramentalne kapłaństwo (z prawa Bożego) i siedem sakramentów uznano za źródło łaski Bożej, 4) stwierdzono, że Msza św. jako ofiara Nowego Zakonu „jest uobecnieniem ofiary Chrystusa na krzyżu”³¹, 5) przyjęto dekret o nauczaniu i głoszeniu słowa Bożego³². W dziedzinie życia kościelnego: 1) zakazano kumulacji beneficjów, 2) zniesiono urząd jałmużnika³³, 3) znosząc *matrimonium clandestinum*, nakazano zawieranie małżeństw w obecności proboszcza i dwóch świadków, 4) polecono głoszenie kazań w niedziele i święta, zaś Ewangelia miała być czytana w języku narodowym, 5) zobowiązano biskupów do tworzenia seminariów duchownych (stały się podstawą reformy trydenckiej), 6) przypomniana

²⁸ I. Subera, *Synody prowincjonalne arcybiskupów gnieźnieńskich*, Warszawa 1981, s. 97: na synodzie w Łęczycy 15 września 1547 roku „Na polecenie synodu arcybiskup Dzierzgowski miał usprawiedliwić Kościół polski wobec papieża, że wstrzymano się z wysłaniem delegacji na sobór trydencki oraz prosić go, by soboru nie przenosił z Trydentu do Bolonii”.

²⁹ H. Tüchle, C.A. Bouman, *Historia Kościoła 1500–1715*, dz. cyt., s. 121–123.

³⁰ *Dokumenty soborów powszechnych*, t. IV (1511–1870), opr. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2005, s. 185–867; K. Schatz, *Sobory powszechne*, dz. cyt., s. 173–207; por. R. Decot, *Mała historia reformacji w Niemczech*, dz. cyt., s. 120–131.

³¹ P. Milcarek, *Historia mszy*, Kraków 2009, s. 71–76.

³² *Dokumenty soborów powszechnych*, dz. cyt., s. 245–249: sesja 5, faza I w latach 1545–1547 za Pawła III; K. Panuś, *Historia kaznodziejstwa*, Kraków 2007, s. 214–216.

³³ *Dokumenty soborów powszechnych*, dz. cyt., s. 625 – sesja 21, faza III w latach 1562–1563 za Piusa IV.

no biskupom i proboszczom o obowiązku rezydencji (jako nakazu Bożego), 7) biskupów zobowiązano do wizytowania diecezji i zwoływania synodów, 8) wprowadzono klauzurę w klasztorach żeńskich, zabroniono posiadania własności prywatnej w klasztorze oraz nadawania klasztorów w komendę.

Władcy państw i hierarchia Kościoła ociągali się z przyjęciem uchwał trydenckich. Pierwsze przyjęły je: Polska³⁴ (król Zygmunt August na sejmie w Parczewie 7 sierpnia 1564 roku³⁵, a Episkopat Polski na synodzie w Piotrkowie 19 maja 1577 roku³⁶), Portugalia i Sabaudia oraz Hiszpania z klauzulą „o ile nie sprzeciwiają się prawom korony”³⁷. Francja przyjęła dekryty dogmatyczne, a reformacyjne wprowadziła w 1615 roku. Natomiast stany katolickie Cesarstwa przyjęły uchwały na sejmie w Augsburgu w 1566 roku, ale tylko w zakresie nauki i kultu.

Sobór Trydencki przewyciężył koncyliaryzm i wskazał na Kościół i papieżstwo jako na obiektywną i powszechną instytucję zbawienia³⁸. „Sobór Trydencki ukształtował katolicki Kościół konfesyjny, nadał mu porządek i kształt w sferze doktrynalnej i dyscyplinarnej”³⁹. Jednakże problem jedności Kościoła pozostał nierozstrzygnięty. W sprawach doktryny i pobożności stał się on jednak siłą i źródłem. Realizacja dekretów reformacyjnych była procesem powolnym, który sięgnął – w pewnych aspektach – wieku XIX, a nawet XX. Trzeba jednakże podkreślić, że po Soborze nastąpiła w Kościele zasadnicza zmiana. Dał jej wyraz dominikański Wielki Inkwizytor Michał Ghislieri (od 1565 roku papież Pius V), wprowadzając surowe normy w życiu publicznym; m.in. wypędził z Rzymu prostytutki, duchownych zobowiązał do noszenia wyłącznie przepisowych ubiorów oraz zastosował surowe kary za symonię⁴⁰. Na skutek uchwał soborowych uruchomiono również sieć seminariów duchownych, co doprowadziło do ukształtowania się nowego typu duchownego.

³⁴ S. Litak, *Kościół w okresie reformacji i odnowy potrydenckiej*, w: H. Tüchle, C.A. Bouman, *Historia Kościoła 1500–1715*, dz. cyt., s. 368–373.

³⁵ P. Aleksandrowicz, *Przyjęcie przez króla i senat uchwał Soboru Trydenckiego w Parczewie w 1564 roku*, „Prawo Kanoniczne” 9 (1966), nr 3–4, s. 363–381; R. Fischer-Vollpert, *Leksykon papieży*, dz. cyt., s. 136.

³⁶ I. Subera, *Synody prowincjonalne*, dz. cyt., s. 107: przyjęto je „uroczyście i bez zastrzeżeń”.

³⁷ N. Davies, *Europa*, dz. cyt., s. 540: „Niektórzy katolicycy monarchowie, z Filipem II Hiszpańskim włącznie, tak bardzo bali się dekretów, że udaremnili ich publikację”.

³⁸ H. Tüchle, C.A. Bouman, *Historia Kościoła 1500–1715*, dz. cyt., s. 127–129: „Znaczenie Soboru Trydenckiego”.

³⁹ K. Schatz, *Sobory powszechne*, dz. cyt., s. 207.

⁴⁰ P. Johnson, *Historia chrześcijaństwa*, dz. cyt., s. 387.

Summary

450th anniversary of the Council Trent (1545–1563)

In the Council of Trentino, from 1545 to 1563, the last two strands: reform of the Catholic Counterreformation, because previous efforts to reform the Church connected with the clarification of Catholic science challenged by Protestants. The papacy feared convening another Council due to the supremacy of the Cathedral over Pope, although the first such attempt in 1534, 1536, 1537, 1539 to Trento, but the last Papal Bull *Laetare Ierusalem* announced in 1944, and the second was on December 13, 1945, in the first session was attended by few Cardinals, archbishops and bishops, but in the end of December 4, 1563, was attended by 255 of the second fathers. In science the church adopted: the doctrine of justification, of original sin, indicated on the letter and tradition as a source of faith, it was number 7 sacraments, which were found to be the source of grace, and the Holy Mass makes it clear the sacrifice of Christ on the cross, as well as the obligation to preach the word of God. In terms of church discipline: prohibited the appointment of cumulation, ordered to include marriage to Pastor and witnesses, the Minister recalled to mansion, and bishops were obliged to visit the diocese and for convening councils, as well as the obligation to create seminars and closure have been introduced in the monasteries and banned from broadcasting them in command. Trentino for many centuries formed the Catholic Church religious, and gave it the order and shape in terms of doctrine and discipline.

Ks. Jan Wiśniewski – prof. zw. dr hab. nauk historycznych i teologii; pracuje w Katedrze Teologii Dogmatycznej i Fundamentalnej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Wykłada historię Kościoła oraz patrologię z elementami patrystyki. W kręgu jego zainteresowań znajdują się dzieje byłej diecezji pomezkańskiej (teren obecnej diecezji elbląskiej): instytucje, synody, wizytacje, biskupi, parafie oraz historia Pomorza i historia społeczna Europy.